

Лекція №4

Тема 4: Педагогічне керівництво ігровою діяльністю в умовах різновікового колективу дітей

Різноманітність ігор та їх значення в організації життя і виховання дітей різного віку. Створення умов для ігрової діяльності дітей різновікової групи.

Педагогічне керівництво сюжетно-рольовими іграми дітей. Керівництво дидактичними іграми. Організація і проведення рухливих ігор з правилами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти. Київ, 2021. 38 с.
2. Білан О. І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля». 2-ге вид. Тернопіль: Мандрівець, 2022. 216 с.
3. Гончаренко А. Різновікова група: вимушена необхідність чи перевага? *Дошкільне виховання*. 2014. № 10. С. 14–17.
4. Демченко О. Фізичне виховання в різновіковій групі. *Дошкільне виховання*. 2012. № 3. С. 14–17.
5. Матвієнко С. І., Заплішний І. І. Українські народні рухливі ігри в дошкільному навчальному закладі: навч.-метод. посіб. Ніжин: Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2017. 134 с.
6. Михайлова А. І., Кушнарєнко Е. М., Губанова Н. В. Організація роботи з дітьми різновікових груп: метод. посіб. Харків: Веста; Ранок, 2008. 64 с.
7. Русан Л., Колосінська Г. Різновікова група в дитячому садку. Київ: Шк. світ, 2007. 128 с.

Гра – один з провідних видів діяльності у дошкільному віці, а тому їй відводиться важлива роль в освітньому процесі ЗДО. Проте у режимі дня дошкільного закладу не завжди передбачено достатньо часу для її реалізації, оскільки багато часу відводиться на пізнавально-практичну діяльність, а саме різноманітні предметні заняття. Дитяча гра є спільною діяльністю дітей. Але це незалежна самостійна діяльність дошкільників, що є найпродуктивнішою формою їх активності. Організована колективна взаємодія дітей у грі реалізується шляхом

активізації творчої та мовленнєвої активності, обміну враженнями (з боку дітей), реалізації освітніх завдань (з боку педагога).

Кожна дитина різновікової групи по-різному буде налагоджувати взаємодію зі своїми одногрупниками, зокрема у системі «дитина – дитина іншого віку». Ці вміння значною мірою сформувалися у неї до вступу в дошкільний заклад, а тому вона приносить їх як власний здобуток. Чим менша дитина, тим менший досвід взаємодії. Причини такого стану речей можуть бути різні: від особливостей віку малюка до браку соціального досвіду, від несприятливих умов виховання дитини в сім'ї до обмежених соціальних контактів з іншими дітьми. Наприклад, переважання особистісного спілкування з дитиною може уповільнити розвиток її уміння налагоджувати взаємодію з іншими людьми; виховання малюка в неблагополучних сім'ях призводить до його відлюдкуватості, затурканості, відчуженості.

Різнорікова група сприяє надбанню відповідного позитивного досвіду співробітництва як у грі, так і в інших видах спільної діяльності. Так, спільні ігри, коли діти мають можливість бути разом і цікаво проводити час, є основою гармонійних стосунків. Коли все добре, молодші діти із задоволенням граються зі старшими. Статус дівчаток у різновіковій групі дещо вищий за статус хлопчиків, їх частіше обирають для спільної діяльності, вони легше й активніше ідуть на контакт із молодшими дітьми

Як зазначається в Базовому компоненті дошкільної освіти (2021 р.), ігрова діяльність як в одноріковій, так і в різновіковій

групі спрямована на формування ігрової компетентності, що забезпечує здатність дитини до вільної, емоційної активності, в якій розкриваються можливості малюка застосовувати наявні знання, освоювати нову інформацію та розвиватися в особистісному плані шляхом включення його у світ дорослих, задовольняючи його інтереси в ігрових та рольових діях, які в узагальненій формі відображають людські стосунки.

Гра відіграє важливу роль у життєдіяльності кожного вихованця дошкільного віку, і дуже важливо визнати самоцінність вільної, самостійної гри в освітньому процесі ЗДО. Емоційно-ціннісне ставлення старшого дошкільника до гри виявляється в інтересі та захопленості ігровою діяльністю, зацікавленості реальними й уявленими ігровими подіями, створенні ігрових задумів, сюжетів, ролей та ігровому перевтіленні. Особлива увага приділяється мотивації дитини на ціннісні орієнтири групової взаємодії у процесі ігрової діяльності, а саме: людяність, відповідальність, справедливість, самовладання, дружність, належне спілкування тощо.

Ігри дошкільників різноманітні. Першу групу складають самодіяльні вільні ігри, серед яких: ігри-експериментування, сюжетновідображувальні, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані. До другої групи належать ігри, які організовуються дорослим з освітньою метою, а саме: сюжетно-дидактичні, дидактичні (з іграшками та предметами, словесні, настільно-друковані, рухливі, конструктивно-будівельні). Є ігри, які використовуються в освітньому процесі з метою організації дозвілля, до яких належать: інтелектуальні, карнавальні, обрядові, драматизації, хороводи, ігриестафети.

Велике значення у розвитку дитини мають ігри, які містять елементи творчості, оскільки вони спрямовані на

розвиток дитини експериментувати та досліджувати навколишню дійсність. У такій діяльності вони відчують себе дослідниками, фантазерами, новаторами. Збагачувати досвід, спонукати до творчості, оригінальності – основна їх особливість і призначення.

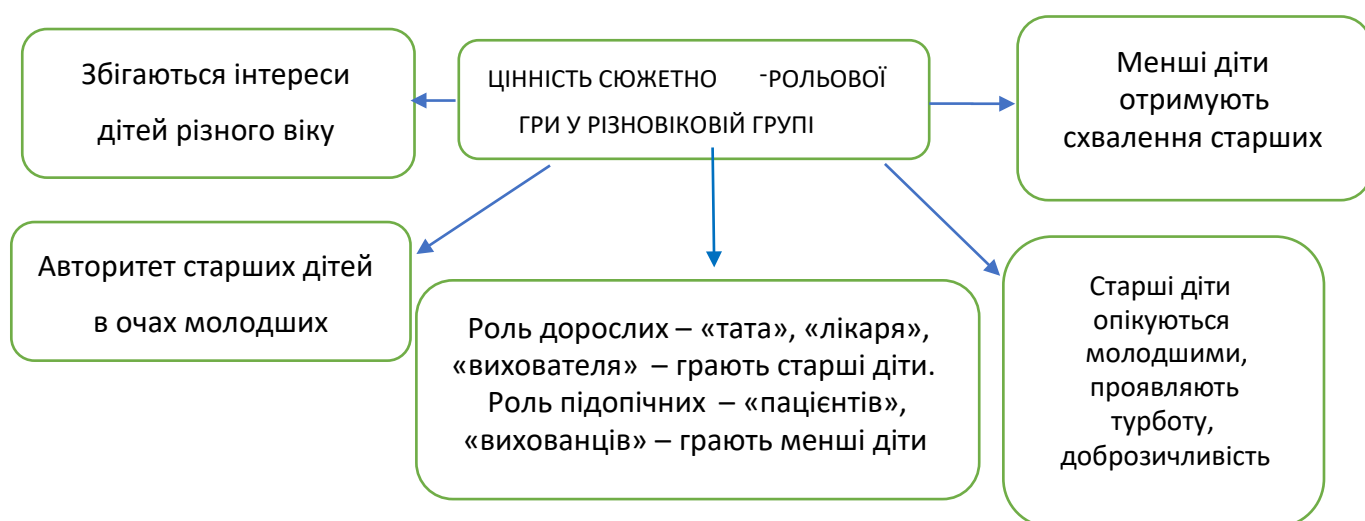
У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» (2022 р.) звертається увага на те, що саме старший дошкільник, який стоїть на шляху переходу до початкової школи, має такі показники ігрової компетентності (освітній напрям «Гра дитини»): з радістю бере участь у різних видах ігор; розуміє призначення предметів і використовує їх у грі, діючи при цьому впевнено і вправно; належним чином ставиться до спільної ігрової діяльності; матеріали та атрибути ігор складає у відповідне місце; є носієм моральних норм і правил у процесі ігрової взаємодії; вибирає окремі ігри, ролі; виступає за можливість мати право вибору в грі; дотримується норм спілкування; належним чином поводить у разі виграшу (програшу); ділиться версією про сюжет гри, послідовність дій; виявляє ініціативу; в рольовому образі використовує різноманітні засоби виразності; спонукає до ігрової діяльності інших дітей; старається творчо розвивати сюжет, пропонує нові правила гри.

Ураховуючи особливості різновікової групи, значення вихователя в організації та керівництві різноманітними іграми важливе, оскільки завданням педагога є визначення міри участі у спільній діяльності молодших і старших дошкільнят та забезпечення для кожного з них оптимального вияву активності відповідно до віку, статі й

індивідуальних особливостей. Водночас варто пам'ятати, що основою педагогічної тактики педагога мають бути потреби, інтереси, прагнення дитини, а не власні наміри та бачення.

2. Особливості організації ігор в умовах різновікової групи

Особливо цінними у вихованні дітей різновікової групи вважаються сюжетно-рольові ігри.

Як зазначає А. Гончаренко, тематика багатьох сюжетно-рольових ігор забезпечує цінний виховний вплив, особливо в умовах різновікової групи, тому що старші дошкільнята краще приміряють на себе роль дорослої людини в образі лікаря, вихователя, фармацевта й іншого фахівця, а молодші виступають в образах підопічних (пацієнтів, дітей). Таким чином, старша дитина піклується про меншу, виявляє більше турботи, лагідності, ніжності, доброзичливості. «Лікар» охоче «лікує» маленького пацієнта, піклується про його стан, бажає швидшого одужання. «Вчитель» навчає своїх «учнів», прагне, щоб вони багато знали, розуміли, розповідає віршики, співає пісень. А молодші залюбки вчать і повторюють за старшими наставниками слова, рухи тощо.

Після проведення колективних ігор варто обговорити з дітьми, хто як грав, як кожен поводить себе, ставився до молодших старших дітей, ровесників. У цьому сенсі вихователь звертає увагу, що лікар Іринка уважно оглянула «хворих» малят, була з ними уважна, ввічлива.

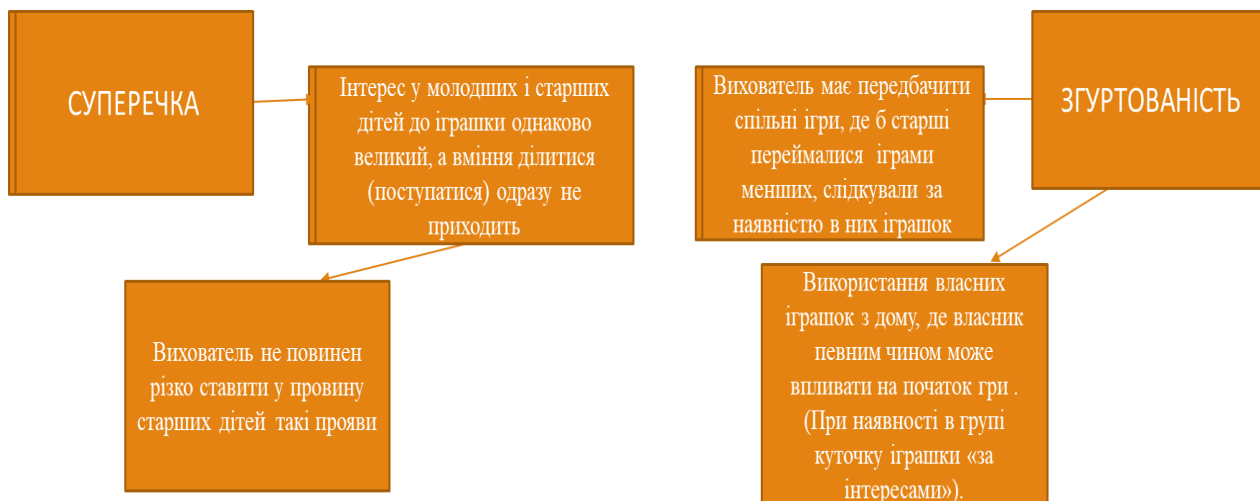
Цікавий приклад навів Д. Ельконін. Він під час експерименту відтворив випадок, описаний свого часу Д. Селлі. Так, дві дівчинки (5 і 7 років) вирішили грати в сестер, але у грі поводитися не так, як у звичному житті, а як в ідеалі повинні поводитися сестри. Дослідник запропонував своїм донькам також пограти в сестер. Дівчатам було дуже дивно, але пропозицію пограти вони прийняли. В ході гри в них не виникало непорозумінь і сварок, тому що, дотримуючись правил ігрової діяльності, дівчатка ставилися одна до одної так, як мають поводитися сестри: старша «опікувалася» молодшою, а менша прислухалася до старшої, виявляла стриманість і належну повагу. Це свідчить про те, що така гра стала для дівчат тим «механізмом», який «перевів» вимоги соціуму в потреби самої дитини.

Саме тому умовах різновікової групи важливо виховувати у малих діток уміння не заважати своїм старшим одногрупникам. Така позиція формує повагу менших до старших дітей, що є дуже важливим для психологічного комфорту старших. А все через те, що останнім дуже часто доводиться брати до уваги й задовольняти вимоги дорослих і одночасно поступатися меншим.

Величезну роль в ігровій діяльності малюків відіграє дитяча іграшка. Використання її в процесі спільної діяльності дітей також має знаходитися в полі зору

старшого наставника – вихователя. За допомогою іграшки можна активізувати інтерес до гри, а неправильне використання і керівництво грою спонукає малюків до суперечки. Один із стереотипів, який на сьогодні потребує руйнації, полягає в тому, що у конфліктах, які виникають між старшими і молодшими дітьми, винними автоматично вважаються перші. Часто від дорослих можна почути фрази: «Ти ж старший – поступися!», «Ти ж старший – віддай!», «Як тобі не соромно – ти ж старший!». Така позиція дуже шкодить як старшим дошкільнятам, так і молодшим, тому що дезорієнтує, переконує, що не варто чекати від дорослих справедливого вирішення проблеми. Старші діти сприймають молодших як тягар, у них виникає певний «протест» проти маленьких дітлахів, небажання гратися, ділитися тощо, а в очах молодших старші стають нездатними і неспроможними налагоджувати взаємодію. Але водночас дитяча іграшка – це предмет соціальної культури, який сприяє виникненню нових ігор, розгортанню сюжету, згуртуванню групи.

Непорозуміння в іграх менших і старших дошкільнят можуть з'являтися і через різне ставлення дітей до правил гри. Найменшим зазвичай подобається процес ігрових дій, а старшим важливо, щоб усі дотримувалися певних умов.

Вихователь може розучити зі старшими дітьми цікаві примовки, забавлянки, щоб використовувати їх в ігровій діяльності з молодшими дітками. Також вони допоможуть під час умивання, вередування, небажання приймати їжу тощо. Можна залучати старших до опанування елементарних прийомів роботи з малюками: як здійснювати пояснення, щоб малечі було зрозуміло; як допомогти, а не командувати, але водночас бути справедливим і вимогливим тощо.

Важливу роль в ігровій діяльності (саме в умовах різновікової групи) протягом дня відіграють ігри рухливі та народні. Під час добору такого виду ігор враховуються такі чинники: вік дітей, сезон, погодні та природні умови, місце ігор протягом дня, наявність обладнання та інвентарю. В години ранкового прийому дітей педагог організовує, зазвичай одну-дві гри малої і середньої рухливості, на прогулянках – дві-три гри малої, середньої та високої рухливості, увечері – одну-дві гри малої та середньої рухливості. Всього протягом дня організовуються 5 – 6 рухливих ігор, в теплу пору року їх може бути дещо більше. Такі ігри можуть проводитися з усіма дітьми (4, 5, 6-го років життя) групи, з двома суміжними підгрупами і окремо з однією підгрупою.

Спільні рухливі ігри з усіма дітьми групи організуються періодично. Рухливі ігри мають бути нескладними та обмежуватися у швидкому бігу. До початку проведення рухливої гри вихователь має обов'язково проговорити зі старшими дітьми про правила безпеки у взаємодії з малюками, а саме: не штовхатися, не ображати, бути терплячими й обережними. Дорослому треба стежити за ходом гри, за фізичним навантаженням дітей, чергувати ігри за ступенем рухливості, не допускати складнощів у рухах молодших (висіти на руках, підніматися високо сідцями, висіти вниз головою тощо).

Рухливі ігри із однією або двома підгрупами є найбільш виправданими. В цьому разі дорослому легше врахувати різні можливості вихованців. Обов'язково в режимі дня мають бути рухливі ігри, які проводяться виключно зі старшими дітьми задля забезпечення їх достатнього фізичного навантаження.

Старші дошкільнята в таких іграх найчастіше беруть під опіку менших, захищаючи від «небезпечного» персонажа, цим самим вносять в ігри елементи новизни, які часто не передбачені її змістом. Наприклад, великий «гусак» (старша дитина) бере під своє крило менше «гусеня» (молодшу дитину), щоб врятувати від хижого звіра «вовка», а останній за новими правилами не має права хапати маленьку пташку, яка залишилася без опіки. Доцільними рухливими іграми для використання в умовах різновікової групи є «Горобчики та автомобіль», «Кіт та миші».

Не менш важливими для дітей різного віку є ігри драматизації. Вихователю важливо добирати такі

художні твори, в яких за сюжетом могли б взаємодіяти малюки різних вікових підгруп. Причому старші діти можуть брати на себе більш активні і динамічні ролі. Наприклад, роль мами Кози, Лисиці, яка живе в нірці з лисенятами (казки «Коза і семеро козенят», «Котик і Півник»). Зокрема, казка «Рукавичка» може підійти для розігрування водночас, для молодших, і старших дітей. Треба обов'язково організовувати ігри-драматизації в підгрупах дітей одного віку, щоб усі могли виступати на рівних.

Перед організацією гри-драматизації можна провести з вихованцями ігрову вправу «Відтвори тварину». У ній діти вправлятимуться у мовленні, відтворенні основних характеристик образу (сміливий, полохливий, хитрий тощо), використанні різних поз, жестів, рухів, а також матимуть змогу усунути внутрішню інертність, продемонструвати розкутість. У гри-драматизації можуть одночасно брати участь дошкільники молодшого, середнього та старшого віку.

Якщо гра проводиться з вихованцями одного віку, вони мають право самостійно обирати ролі та костюми. Зазначимо, що у грі має бути стільки ролей, скільки дітей у підгрупі певного віку. Це означає, що можуть бути не лише головні, але й другорядні ролі, які дитина може придумати самостійно відповідно до образу, який втілений у костюмі і їй до вподоби. Всі костюми пропонуються дітям перед дійством. Кожна дитина може обрати той одяг, який їй припав до душі, також вона може його приміряти. І якщо їй щось не сподобалося, завжди можна його змінити на інший. Як зауважують фахівці в галузі дошкільної освіти, діти часто обирають яскраві костюми, які не завжди належать до категорії основних персонажів дійства, і добре

почувають себе у ролі другорядного героя театралізованого заходу.

Під час ігор у різновіковому колективі між дітьми можуть виникати непорозуміння і навіть конфлікти. Подібні явища призводять до зниження активності дітей у спільних іграх, погіршення їхнього емоційного стану.

Фахівці розкривають такі можливі причини негативних емоційних проявів дітей під час ігор: низька поінформованість маленької дитини щодо розвитку сюжету гри, до якої її залучили старші діти; брак знань про особливості, спосіб виконання ролі; різна міра дитячих симпатій; недостатній досвід взаємодії у групі.

Інколи буває так, що між учасниками гри відбувається одноосібний вибір сюжету гри, швидкий розподіл ролей, добір іграшок, матеріалів тощо. Така ситуація може призвести до непорозуміння і конфліктних ситуацій, коли один з партнерів по грі чогось не вміє, не розуміє, про щось не знає, а інший про це навіть не підозрює і чинить так, ніби вони діють на рівних.

В. Нечаєва, порівнюючи спільні ігри дітей двох категорій, трирічних і чотирьох-п'ятирічних, а також дво-трирічних дітей із шести-семирічними, дійшла висновку, що дво-трирічні малюки почувають себе набагато краще в спілкуванні і взаємодії з більш старшими дітьми, поведуться спокійніше і впевненіше, відразу помітно, що їм дуже цікаво. Так, у трудовій діяльності, на думку вчених, слід поєднувати трирічних малюків із старшими дітьми (5–7 років), а в грі доцільним є поєднання трирічних дітей з п'ятирічними.

У чому ж полягає роль вихователя як організатора ігор у різновіковій групі? Вихователю слід урахувати особливості дітей, наприклад, динамічні ролі підходять активним, рухливим малюкам, вони не до снаги млявій і повільній дитині. Ролі, пов'язані зі сміливістю, героїзмом, більш імпонують хлопчикам, і навпаки, з жіночністю, ніжністю, турботливістю – дівчаткам. Педагог повинен підтримувати гідність кожного учасника гри. Наставник має допомогти малюкам обирати ігри, розподіляти ролі, добирати атрибути, іграшки, при цьому узгоджувати бажання, можливості кожної дитини. Прогаляючи в рольових знаннях вихователь має заповнювати спостереженнями, бесідами, читанням творів художньої літератури, розгляданням ілюстрацій тощо. По-четверте, намагатися уникати об'єднань дітей з нерівними можливостями (коли вправність і мобільність старшої дитини перевищує можливості меншої). Небажання звертати увагу на таку проблему призводить зазвичай до того, що для старшої дитини така активність дає відчуття зверхності і спритності, а для маленької – нікчемності. По п'яте, важливо спонукати старших малят до того, щоб у них виникало бажання допомогти, показати, розповісти, вселити почуття впевненості в малюків.

Вихователь має проводити такі ігри, які будуть цікаві всім дітям, в яких старші діти зможуть певною мірою керувати діями молодших, піклуватися, щоб у всіх були іграшки, всім було весело і гарно. Наприклад, гра-будівництво «Народження струмка», в якій старші дошкільнята знаходять місце для споруди, складають план, роблять розмітку, копають рівчак, виготовляють маленькі паперові іграшкочовники. Діти

середнього віку відносять у визначене місце землю, яку викопали старші для струмочка, шукають і приносять камінчики для того, щоб обгородити рівчачок, роблять човники з листочків та паличок тощо. Молодші допомагають обкладати струмок камінцями, прикрашають човники.

Щодо конструктивно-будівельних ігор, то вони більше цікавлять хлопчиків, ніж дівчаток. Задля адекватної взаємодії молодших і старших у таких видах ігор та їх оптимізації варто взяти до уваги таке: використовувати ігри з метою пошуково-дослідницької діяльності (завдання – побудувати ворота для маленької та великої іграшкових машин, діти мають здогадатися, що для меншої іграшки потрібен нижчий «проїзд», а для великої – навпаки); передбачити попередній розподіл матеріалу, щоб забезпечити рівноправність дітей; використання взаємонавчання (коли старший малюк починає виконувати завдання, а молодший приєднується до виконання).

Часто у практиці освітньої діяльності ЗДО зустрічаються дошкільники, які грають лише зі старшими дітьми, і якщо останні не йдуть на контакт, то можуть проводити час в іграх на самоті, рідше з однолітками.

Важливу роль в освітньому процесі дошкільного закладу відіграють ігри комунікативні, тобто такі, які спрямовані на виховання прихильності, люб'язності, толерантного ставлення одне до одного, розвиток потреби у спілкуванні. Особливо вони дієві в умовах різновікового колективу, бо великою мірою сприяють формуванню рівноправності та позитивних відносин між молодшими та старшими вихованцями, уникненню конфліктних ситуацій.

Важливу увагу варто звернути на місце вихователя в організації ігрової діяльності дошкільнят, особливо це

стосується різновікових груп. Якщо дорослий не звертає увагу на стосунки між дітьми, це може призвести до негативного результату. Зокрема, старші часто дозволяють собі зверхньо поводитися стосовно менших: не беруть їх у свою компанію, не залучають до гри, можуть забирати іграшки, командувати ходом гри, насміхатися, глузувати. Молодші у відповідь протестують, прослідковується така поведінка в порушенні, знищенні іграшок, побудованих конструкцій, а також вони можуть просто заважати старшим гратися (кричати, чіплятися, бити тощо).

Питання до дітей щодо ігор, у які б вони хотіли гратися, також є важливою умовою оптимізації ігрової діяльності в умовах різновікової групи.